

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kanoniczne dzieła literatury quebeckiej w języku polskim

Author: Joanna Warmuzińska-Rogóż

Citation style: Warmuzińska-Rogóż Joanna. (2011). Kanoniczne dzieła literatury quebeckiej w języku polskim. W: I. Kasperska, A. Żuchelkowska (red.), "Przekład jako produkt i kontekst jego odbioru" (S. 237-251). Poznań : Wydawnictwo Rys

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Kanoniczne dzieła literatury quebeckiej w języku polskim

Abstract: (Quebec literary canon in Polish translation) The purpose of this analysis is to discuss the presence of Quebec literature in Poland, as well as to investigate into the issue of which Quebec texts are chosen for translation into Polish. The majority of Polish readers associate Canadian literature with Anglophone texts, ignoring the fact that the province of Quebec has its own distinctive culture and literature. According to Eugenia Sojka, Polish translations of Canadian literature contribute to the creation of specific images of Canada in Poland. Additionally, they take part in creating literary canon in the target literature. This phenomenon concerns both the Anglophone and Francophone Canadian texts chosen for translation into Polish (these usually belong to the canon of Canadian literature, have received numerous awards and have been translated into many languages). Consequently, the Polish reader gets to know Quebec literature mainly through novels – starting with the famous *Maria Chapdelaine* by Louis Hémon and *A Season in the Life of Emmanuel* by Marie-Claire Blais, through the important publications of the seventies (e.g. *Agaguk* by Yves Thériault, *Kamouraska* by Anne Hébert), up to the “néo-québécois” trend (represented by such writers as Dany Laferrière and Sergio Kokis) and the phenomenon of the “writing professors” (e.g. Gaetan Soucy, Louis Lefebvre). Quebec poetry and drama reach Polish readers through Polish literary magazines (such as *Literatura na świecie* or *Dialog*) and academic publications (e.g. *Antologia poezji quebeckiej*). Importantly, however, a significant number of noteworthy Quebec texts representing modern literary trends have not been translated into Polish (for instance, the “urban novel” or feminist writings). Concluding, Quebec literature in Poland is characterized by its passive, rather than active, presence, as it does not influence the target literature.

Przeciętny polski czytelnik kojarzy literaturę kanadyjską głównie z dziełami anglojęzycznymi, począwszy od serii Lucy Maud Montgomery, poprzez Margaret Atwood, aż po Leonarda Cohena. Trudno się dziwić dominacji literatury w języku angielskim: w Polsce wydano około trzysta tłumaczeń dzieł kanadyjskich, większość właśnie w tym języku. Jednak, jak słusznie zauważa Edyta Krajewska, ta imponująca liczba świadcząca o sukcesie komercyjnym to w głównej mierze zasługa literatury kryminalnej i fantastycznej, a także romansów spod znaku Harlequina, które – zapewne ku zdziwieniu wielu czytelników, czy też raczej czytelniczek – drukowane są w Kanadzie (Krajewska 2003). Niezależnie jednak od jakości i rodzaju tłumaczonych dzieł, Kanada funkcjonuje w świadomości polskich czytelników, i to nie tylko za sprawą książki Arkadego Fiedlera *Kanada pachnąca żywicą*. Wniosek taki można wysnuć zresztą z analizy przeprowadzonej kilka lat temu przez Eugenię Sojkę, którą prześledziła literacki obraz Kanady w Polsce, skupiający się, siłą rzeczy, głównie na dominującej literaturze anglofońskiej (Sojka 2003). Autorka wspomina, co prawda, kilka dzieł francuskojęzycznych, ale po pierwsze, jest to analiza skrótowna w obliczu obfitości tłumaczeń z języka angielskiego, a po drugie, od 2003 r. (analiza dotyczyła obecności dzieł kanadyjskich w Polsce w latach 1911-2003) ukazało się na naszym rynku kilka ważnych pozycji wydawniczych, które znacząco wzbogaciły obraz literatury quebeckiej w Polsce. Spróbujemy zatem uzupełnić i usystematyzować obecność tych dzieł w naszym kraju poprzez pryzmat ich roli w kulturze wyjściowej.

Zaznaczmy na początku, że bardzo rzadko dzieła kanadyjskie w wydaniu francuskojęzycznym są identyfikowane jako „quebeckie”, przeciętny polski czytelnik nie czyni bowiem rozróżnienia na anglo- czy też francuskojęzyczne dzieła kanadyjskie, nie mówiąc już o rozróżnieniu na dzieła quebeckie, a więc tworzone w języku francuskim przez autorów z Quebecu, oraz literaturę frankofońską, która powstała poza Quebeciem, na przykład w Akadii, Ontario, Saskatchewan, Manitobie czy Albercie. Dla polskiego czytelnika wszystko, co napisali twórcy pochodzący z Kanady, to dzieła kanadyjskie. W takiej zresztą kategorii występują one na przykład

w Polskiej Bibliografii Literackiej czy też ogólnie w większości opracowań bibliotecznych, a także w opisach księgarskich¹.

Za Eugenią Sojką można stwierdzić, że przekłady dzieł kanadyjskich przyczyniają się do stworzenia pewnego obrazu Kanady w Polsce, do zakorzenienia się w naszym kraju pojęcia kanadyjskości oraz składają się na pewien kanon literacki. Mamy oto do czynienia z sytuacją, w której czytelnik otrzymuje pewne wycinki z całego bogactwa literackiego, z kanonu w kulturze wyjściowej i z nich buduje obraz danej społeczności i kultury.

Nie zapominajmy jednak, iż sam kanon literacki w kulturze wyjściowej, która stanowi podstawę niniejszej analizy, tworzony był w specyficznych warunkach. Pisząc o zjawisku w skali całej Kanady, Eugenia Sojka stwierdza, że jako kraj o skomplikowanej kompozycji etnicznej, [Kanada – J.W.-R.] wymagała złożonej narodowej mitologii czy metanarracji, która stałaby się częścią narodowego dziedzictwa. Potrzebny był mit Kanady, który podkreślałby wiarę w jej harmonijną jedność. Zajęli się tym oczywiście pisarze, artyści i krytycy literaccy. (Sojka 2003: 205)

Idąc tym tropem można stwierdzić, że w Kanadzie przez długi czas dominował kanon stworzony przez wpływowych profesorów anglistyki, redaktorów pism akademickich czy wydawców, z których większość to biali mężczyźni hołdujący dziewiętnastowiecznym wartościom opartym na jedności narodowej, kulturowej i rasowej. (Sojka 2003: 206) Był to zatem kanon skostniały, w którym nie było miejsca między innymi na wielokulturowość, tak charakterystyczną dla współczesnej Kanady. Szczęśliwie jest on stale rewidowany, w anglojęzycznej części Kanady wielokrotnie pracowano już nad

¹ O tej terminologicznej niepewności i doniosłości wyboru odpowiedniego określenia pisze zresztą Józef Kwaterko, autor najpełniejszego jak dotąd opracowania w języku polskim dotyczącego frankofońskiej literatury Quebecu i Karaibów, stwierdzając: „Zważywszy na świadomość komplikacji, a nawet wyczuwalną nadwrażliwość, jaka cechuje stosunek wielu autorów do języka francuskiego, literatury te trudno dziś określać przez wygodne niegdyś peryfrazy, takie jak „literatury ekspresji francuskiej”, „języka francuskiego” czy „francuskojęzyczne”. Kojarzą się one bowiem – nieświadomie lub podświadomie – z „francuskim” jako językiem normatywnym lub modelowym, organicznie związanym z Francją” (Kwaterko 2003: 17).

stworzeniem aktualnego kanonu literackiego, m.in. z inicjatywy wyd. McClelland and Stewart oraz środowiska akademickiego. (Sojka 2003: 207)

Również w Quebecu często podejmuje się próby ustalenia listy dzieł mogących składać się na kanon literacki. Jak stwierdzili Michel Biron, François Dumont i Élisabeth Nardout-Lafarge, autorzy jednej z ostatnich publikacji na temat historii literatury quebeckiej, spis literackiego korpusu w Quebecu jest dziś świetnie opracowany, również dzięki takim narzędziom badawczym jak *Dictionnaire des œuvres littéraires du Québec* (Biron et al. 2007: 13). Ukazał się szereg publikacji przedstawiających czasem bardziej obiektywne, czasem typowo autorskie propozycje listy najważniejszych dzieł quebeckich. Wśród nich warto zwrócić uwagę na interesujący przewodnik autorstwa Daniela Chartiera *Le guide de la culture au Québec*, wydany przez Editions Nota Bene. Jak zapewnia sam autor, przewodnik ten zawiera wszystko, „co dobrze jest znać żeby zrozumieć i poznać literaturę i kulturę quebecką, a także zapoznać z nią innych” (Chartier 2004: 5). Oprócz listy 10, 25 i 100 najważniejszych dzieł quebeckich, „dziedzictwa kulturowego”, jak pisze autor, opracowanie zawiera także zestawienie najbardziej znanych piosenek, filmów quebeckich, a także najważniejsze publikacje krytyczne dotyczące m.in. literatury, socjologii, religii czy sztuki. Przygotowany korpus jest owocem dyskusji i refleksji blisko czterdziestu specjalistów z dziedziny literatury quebeckiej.

Przejdźmy do polskiej listy przekładów literatury quebeckiej. W kilku przypadkach są to dzieła, które figurują na wspomnianej przed chwilą liście Chartiera, część na tej okrojonej do 25 pozycji (*Maria Chapdelaine* Hémona, *Pierwsza zima w życiu Emanuela* Marie-Claire Blais, *Siostrzyczki* Michela Tremblaya, *Kamouraska* Anne Hébert, *Pobratymiec obu Ameryk* Gastona Mirona), niektóre tylko na pełniejszej z setką pozycji (dodatkowo Gélinas, Thériault, Ferron, Laferrière). W zasadzie polska lista tłumaczeń nie różni się szczególnie od listy przekładów na inne języki: poza wspomnianą już *Marią Chapdelaine*, która doczekała się wielu tłumaczeń, swe wersje niemiecką, fińską, hiszpańską czy nawet japońską ma chociażby powieść Marie-Claire Blais.

W swej analizie dotyczącej obrazu Kanady w Polsce Eugenia Sojka stwierdza, że „Kanada frankofońska to Kanada Louisa Hémona reprezentująca konserwatywny nacjonalizm, katolicyzm, kult ziemi, przywiązanie do tradycji, protest przeciw anglicyzacji” (Sojka 2003: 227). Dodatkowo, obecna w Polsce literatura quebecka nakierowana jest, zdaniem badaczki, na rozrachunek z przeszłością, często także charakteryzuje się krytycznym i satyrycznym spojrzeniem na rzeczywistość. Biorąc pod uwagę aktualną listę publikacji, cenionych nie tylko w Quebecu za uniwersalizm i oryginalność, trudno jednak się z tą tezą zgodzić.

Oczywiście lista zaczyna się od sztandarowej *Marii Chapdelaine* autorstwa Louisa Hémona, symbolu katolicyzmu, tradycyjnych wartości i kultu ziemi. Z drugiej strony jednak jest to pierwsza powieść dotycząca Quebecu, która odniosła wielki międzynarodowy sukces. Opublikowana po raz pierwszy w Montrealu w 1916 roku, *Maria Chapdelaine* jest jedną z kluczowych w literaturze quebeckiej. Dość powiedzieć, że funkcjonuje w świadomości Quebecczyków, jako że przyczyniła się do powstania wciąż żywego mitu². O jej sukcesie może świadczyć także to, że po publikacji paryskiej (1921) pojawiają się kolejno amerykańska (1921), brytyjska, szwajcarska i niemiecka (1922), holenderska, szwedzka i hiszpańska (1923).³ Nie dziwi zatem, że *Maria Chapdelaine* ukazuje się także w Polsce w 1923 r. w przekładzie Stefana Godlewskiego.⁴

² Jak stwierdza Max Roy, na podstawie badań przeprowadzonych wśród ponad 2500 quebeckich uczniów, obecnie powieści o ziemi (a do nich zalicza się *Maria Chapdelaine*) nie cieszą się w Quebecu zainteresowaniem, mimo sukcesu kinowego ekranizacji słynnych powieści *Un homme et son péché* i *Le Survenant*. (Roy 2006: 18)

³ Dodatkowo *Maria Chapdelaine* inspirowała innych twórców: powstają ekranizacje powieści (1934 – Julien Duvivier i 1983 – Gilles Carles), komiksy oraz piosenki. W dziedzinie literatury postać Marii pobudza do tworzenia innych pisarzy: powstaje nurt „powieści o ziemi”, bardzo charakterystyczny dla literatury francuskojęzycznej prowincji w latach dwudziestych XX w., a sama postać Marii pojawia się kilkadziesiąt lat później, m.in. w powieści *Maria Chapdelaine ou le paradis retrouvé* Gabrielle Gourdeau.

⁴ W swej analizie dotyczącej obecności dzieł kanadyjskich w Polsce Eugenia Sojka pisze także o wcale nierzadkim wyborze dzieł oryginalnych, które prezentują wartości czy kwestie bliskie także czytelnikom w kulturze docelowej. Wśród

Do grona spolszczonych sztandarowych dzieł quebeckich należy *Une Saison dans la vie d'Emmanuel* Marie-Claire Blais, powieść dostrzeżona przez krytyków i uhonorowana licznymi nagrodami literackimi (Prix France-Québec i Prix Médicis). Stanowi jedno z ważniejszych dzieł wydanych w okresie dla Quebecu niezwykle istotnym, w czasie Spokojnej Rewolucji, która ugruntowała szereg zmian w mentalności i obyczajowości społeczeństwa. Okres ten obfituje w liczne dzieła literackie, które – jak stwierdziła Madeleine Fréderic – uczą czytelnika quebeckiego na nowo, jak odczytywać zupełnie inny świat, w którym się znalazł. (Fréderic 2005: 57) Sama powieść Blais nie pozostawia obojętnym, są tacy, którzy odczytując ją przez pryzmat realizmu widzą w niej ostrą krytykę społeczeństwa katolickiego, oraz tacy, którzy doceniają kunszt i oryginalność autorki. Dzisiaj *Pierwsza zima w życiu Emanuela* jest już „klasikiem”, została przetłumaczona na, co najmniej, trzynaście języków, a jej wersje francuska i angielska dostępne są także w popularnym formacie kieszonkowym.

Ukazanie się tej powieści w Polsce, wyjąwszy *Burzę nad Kana-dą* Maurice'a Constantina-Weyera⁵ z 1936 r., chronologicznie jako następnej po *Marii Chapdelaine*, tworzy także ciekawe zestawienie:

dzieł francuskojęzycznych zalicza do tej grupy także wspomnianą już *Marie Chapdelaine*, wydaną w Polsce również ze względu na wartości katolickie i gloryfikację rodziny, oraz *Pierwszą zimę w życiu Emanuela*, której pojawienie się w latach siedemdziesiątych w Polsce mogło istotnie być ułatwione faktem, iż powieść stanowi krytykę katolicyzmu i tradycyjnego modelu rodziny, co w tym czasie było z pewnością tematyką pochwalaną przez komunistyczny reżim. (Sojka 2003: 214)

⁵ Powieść Maurice'a Constantina-Weyera *La Bourrasque* ukazała się w 1925 r. Autor, francuski pisarz i eseista, spędził dziesięć lat w Kanadzie (1904-1914) i z tego niezwykle barwnego okresu życia czerpał później inspirację. Znany jest głównie z powieści przygodowych (najsłynniejsza to *Un homme se penche sur son passé*, nagroda Goncourt w 1928 r.). Trzynaście powieści, które tworzą jego „kanadyjską epopeję”, było żywo krytkowanych przez kanadyjskich krytyków: zarzucano autorowi, że obraz Kanady, na czele z mitem o dziewiczej przyrodzie, oraz szczegóły historyczne, były zafalszowane, a Constantin-Weyer tworzył swe dzieła już we Francji starając się przede wszystkim przypodobać francuskim czytelnikom. Daleko mu zatem do prawdziwej wizji Kanady. Takiej choćby, jaką przekazuje Louis Hémon, także Francuz z pochodzenia.

oto najpierw czytelnik otrzymuje przykład „powieści o ziemi”, dzieło kluczowe dla francuskojęzycznej literatury kanadyjskiej początku XX w., a następnie krytyczną wobec niej i całego nurtu, wywrotową w swej treści *Pierwszą zimę w życiu Emanuela*, która obala hegemonię „powieści o ziemi”. Tym niemniej nie można odczytywać jej jedynie przez pryzmat quebeckiej specyfiki, jako dzieła krytycznego i ironicznego wobec wcześniejszej tradycji literackiej, jest ona bowiem także ceniona za swe walory uniwersalne (pisze zresztą o tym tłumacz, Julian Rogoziński, w przedmowie do polskiego wydania), a świadczy o tym również zagraniczny sukces licznych przekładów. (Chartier 2004: 15) Dodajmy, że na przykład w Finlandii i Norwegii, gdzie wydano także *Une saison dans la vie d'Emmanuel*, nie ukazały się przekłady *Marii Chapdelaine*, czytelnicy nie mieli zatem zapewne punktu odniesienia do tradycji „powieści o ziemi” i odczytywali powieść Blais w jej wymiarze uniwersalnym.

W 1972 r. ukazuje się na naszym rynku wydawniczym kolejna ważna powieść: *Agaguk* Yves’a Thériaulta, pod polskim tytułem *Życie za śmierć*. *Agaguk* to dzieło, które nie przechodzi niezauważone, zarówno w samym Quebecu jak i we Francji (powieść ukazała się jednocześnie w Paryżu nakładem wydawnictwa Grasset), a następnie na rynkach wydawniczych w innych krajach – przełożone zostało bowiem na siedem języków. Tym razem otrzymujemy powieść, która mierzy się z powszechnie zakorzenionym w świadomości czytelników obrazem autochtonicznych mieszkańców Kanady – Inuitów. Autor odchodzi zatem od nacjonalizmu, rozrachunku z przeszłością i literatury zaangażowanej na rzecz opisu inności, kategorii, która stanie się ważna w literaturze quebeckiej dekadę później. Dodatkowo wyjątkowość opisu Thériaulta opiera się na bardzo naturalistycznej wizji życia Inuitów, bez jakiegokolwiek wartościowania czy oceny w stosunku do świata cywilizacji zachodniej. Jest to niewątpliwie jego zaleta, biorąc pod uwagę, że większość powieści anglojęzycznych dotyczących Północy Kanady, które zostały przetłumaczone na język polski, to wartościujące wizje białych pisarzy. (Sojka 2003: 218)

Na liście polskich przekładów pojawia się następnie *Kamouraska* Anne Hébert: subtelny portret uczuć naszkicowany przez autorkę

cenioną w Quebecu za sztukę słowa, pisarkę, której twórczość nie ma wiele wspólnego z rozrachunkiem z trudną historią. *Kamouraska* w samym Quebecu ukazała się w 1970 r. i natychmiast została doceniona przez krytykę ze względu na wyjątkowe zalety konstrukcji i stylu (Hamel *et al.* 1976: 346). Doczekała się wersji w ponad dziesięciu językach, adaptacji filmowej (reż. Claude Jutra), autorka otrzymała liczne nagrody (m.in. nagrodę Akademii Królewskiej w Belgii i Nagrodę Księgarzy Francuskich w 1971). Anne Hébert, poetka, pisarka, autorka sztuk teatralnych, to postać wyjątkowa, jako że w swej twórczości odrzuca „kod quebeckości” (Kwaterko 2003: 155) na rzecz opisu uczuć jednostki, co widać już zresztą w początkach jej twórczości, gdy należała do grupy poetów skupionych wokół czasopisma *La Relève* (1934-1948). Klimat ich twórczości najpełniej określają takie pojęcia jak personalizm, niepokój egzystencjalny czy odrzucenie opisu odczuć zbiorowości.

Nowy wiek przynosi w Polsce ożywienie w przekładach znanych i cenionych powieści quebeckich, świadczących o ważnych zmianach w literaturze prowincji. Zacząć należy od Dany’ego Laferrière’a i jego *Jak bez wysiłku kochać się z Murzynem* (2004). Mamy oto do czynienia z pierwszą w Polsce powieścią pisarza należącego do stosunkowo nowego nurtu, nurtu neo-quebeckiego, Haitańczyka z pochodzenia, który w ironiczny sposób opisuje życie swego czarnoskórego bohatera, jego perypetie pisarskie (jest niespełnionym pisarzem) oraz miłosne, a wszystko w scenerii Quebecu widzianego oczami przybysza z zewnątrz. Powieść w samym Quebecu odniosła oszałamiający sukces (jakże ważny jest dobry tytuł), doczekała się ekranizacji.

Obraz literatury neo-quebeckiej w Polsce uzupełniony został o przekład *Mistrza gry* Sergio Kokisa (2007), pisarza pochodzącego z Rio de Janeiro, który od czasu swej pierwszej powieści, *Le Pavillon des Mirroirs* (1994) zyskał uznanie zarówno w oczach krytyki jak i czytelników. *Mistrz gry* to pełna odwołań do historii, literatury i filozofii, misternie skonstruowana powieść, która wraz z *Le Pavillon des Mirroirs* na stałe weszła do kanonu literatury quebeckiej.

W gronie spolszczonych słynnych quebeckich powieści jest jeszcze próbka twórczości „piszących profesorów”, nowej ciekawej

kategorii w literaturze kanadyjskiej. Ich twórczość najlepiej świadczy o tym, że od kilkunastu już lat literatura w Quebecu odchodzi od wcześniejszego imperatywu zaangażowania w sprawy narodowe czy też narodowościowe na rzecz tematyki bardziej uniwersalnej. (por. Roy 2006: 29) Zaczniemy od powieści Gaetana Soucy'ego, *La petite fille qui aimait trop les allumettes*, która ukazała się w Polsce w 2004 r. Po jej publikacji w Quebecu w 1999 do autora trafiło szereg nagród, w tym Nagroda Ringuet i Grand Public La Presse. Autor został doceniony zarówno przez krytyków, jak i przez media oraz czytelników. Za całokształt twórczości otrzymał nagrodę Nessim-Habif Królewskiej Akademii języka i literatury francuskiej Belgii. Jego pisarstwo charakteryzuje tematyka dotycząca podstawowych pytań egzystencjalnych oraz niezwykle bogaty język, o którym Pierre Lepape napisał, że jest to „[j]ęzyk zarazem całkiem nowy i stary jak świat, mądry jak książka i naiwny jak narodziny, całkiem prosty w pierwszym z nim zetknięciu i pełen harmonii, która nie ma końca” (Lepape 1999⁶). Powieść zyskała także uznanie we Francji, głównie dzięki spójnej strategii wydawców, którzy postarali się o odpowiednią reklamę w czasie Printemps du Québec, jednej z części paryskiego Salonu Książki w 1999 roku. Powstały jej przekłady na dwanaście języków. Uważa się nawet, że to jedna z częściej analizowanych powieści quebeckich (Roy 2006). Polska wersja pod tytułem *Dziewczynka, która za bardzo lubiła zapalki*, zaistniała szeroko również w Polsce, m.in. na forach dyskusyjnych poświęconych literaturze.

Obraz twórczości „piszących profesorów” uzupełnia w Polsce jeszcze powieść profesora psychologii na Uniwersytecie McGill, Louisa Lefebvre'a *Wyspy Hurracana*, wydana w Polsce w 2008 r. Twórczość Lefebvre'a została doceniona przez krytyków: w 1990 *Le collier d'Huracan*, a w 1992 roku *Guanahani* znalazły się w finale Nagrody Głównego Gubernatora Kanady. Druga z nich znajduje się na cytowanej na początku liście Chartiera. Obie poruszają problematykę napięć kulturowych pomiędzy Białymi, czyli Europejczykami a autochtonicznymi mieszkańcami Ameryki. W pierwszym

⁶ Cytat pochodzi ze strony: <http://www.editionsboreal.qc.ca/catalogue/auteurs/gaetan-soucy-61.html>, 15.08.2010.

przypadku akcja dzieje się na Barbadosie w 1832 r., w drugim w piętnastowiecznej Hiszpanii.

Poza ważnymi w kulturze wyjściowej powieściami, które mają swe polskie tłumaczenia, cenną kategorią wśród pozycji przetłumaczonych na język polski są utwory czy fragmenty utworów opublikowane w czasopiśmie literackich, które oprócz tłumaczeń drukują także często analizy krytyczne lub artykuły wprowadzające w tematykę kanadyjską, co z pewnością ułatwia tworzenie się pełniejszego obrazu Kanady czy też Quebecu w Polsce. Siłą rzeczy, opracowania takie przedstawiają dzieła ważne, często kontrowersyjne, budzące w kulturze wyjściowej żywe emocje, nie znane natomiast jeszcze w kulturze docelowej. Inauguruje tę listę *Twórczość* (nr 6/395, czerwiec 1978) wprowadzająca do Polski próbkę quebeckiej poezji (rozdział *Współcześni poeci Quebecu* z wierszami w tłumaczeniu Jerzego Lisowskiego i Edwarda Stachury) i nowelistyki (opowiadania Jacques'a Ferrona, obecnego zresztą także na liście Chartiera).

Dialog z kolei propaguje quebecki teatr: r. 1979 przynosi przekłady dramatów anglojęzycznego Herschela Hardina i francuskojęzycznego pisarza Gratiena Gélinaśa, dramaturga znanego głównie z pisarskiego zaangażowania w sprawy społeczne, czemu wyraz dał w sztuce *Bousille et les justes* (1958), zdaniem Yannicka Gasquy-Rescha, jednego z wielkich tekstów dramaturgii quebeckiej (Gasquy-Resch 1994: 83).

Na początku lat dziewięćdziesiątych ukazują się jeszcze w *Dialogu* przekłady sztuk Michela Tremblaya, jedyne dramaturga pojawiającego się w krótszej wersji listy Chartiera, autorstwa Józefa Kwaterki, najpierw *Siostrzyczki* (*Dialog* nr 8, 1990), następnie *W najlepszej wierze* (*Dialog* nr 11, 1994). Zwłaszcza *Les Belles-sœurs*, czyli polskie *Siostrzyczki*, to dzieło wyjątkowe, w pewien sposób przełomowe, jeśli chodzi o quebecką dramaturgię, po pierwsze w swej treści (mówi się o demaskatorskim spojrzeniu na społeczeństwo), po drugie na poziomie językowym: sztuka napisana została bowiem w *joualu*⁷, który dzięki Tremblayowi po raz

⁷ *Joual* (nazwa pochodzi od zdeformowanego słowa koń – fr. *cheval*) to odmiana języka francuskiego stworzona w Quebecu. Charakteryzuje się nie tylko silnie zanglicyzowanym słownictwem, ale także specyficzną wymową (*joual* posiada

pierwszy wkroczył do teatru. Dodatkowo *Dialog* z 1990 zawiera opracowanie Roberta Spickela na temat dramaturgii Michela Tremblaya, a wydanie z 1994 r. – artykuł Lorraine Hébert. *Dramaturgia w Quebecu*.

Z kolei lipcowy numer *Literatury na świecie* z 1984 r. w całości poświęcono różnorodności i bogactwu literatury quebeckiej. Czytelnik może zapoznać się zatem zarówno z poezją (m.in. *Pobratymie obu Ameryk* Gastona Mirona w przekładzie Krystyny Rodowskiej), jak i prozą (*Konfitury z pigwy* Jacquesa Ferrona). Może także przeczytać interesujący artykuł Józefa Kwaterki na temat literatury quebeckiej w poszukiwaniu tożsamości oraz współczesnej prasy literackiej w Quebecu, czy wreszcie dowiedzieć się więcej o micie Marii Chapdelaine oraz motywach, jakie kierowały Januszem Odrowąż-Pieniążkiem, kiedy przygotowywał swe opracowanie zatytułowane *Mit Marii Chapdelaine*.

Obraz quebeckiej poezji w Polsce systematyzuje publikacja, którą zawdzięczamy inicjatywie środowiska akademickiego: myślę tu o *Antologii poezji Quebecu*, pod redakcją Józefa Heisteina, wydanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego w 1985 r. Jest to publikacja ze wszech miar wyjątkowa: przede wszystkim ze względu na samą inicjatywę, która ma na celu przybliżenie dwudziestowiecznej poezji quebeckiej czytelnikom spoza Kanady. Po opublikowanych wcześniej w różnych czasopismach wierszach to pierwsze zwarte wydanie dotyczące poezji, kreślące różnorodny i złożony jej obraz. Zbiór powstał na podstawie antologii opublikowanej na Węgrzech w 1978 r., przy czym polska wersja została wzbogacona o wstęp będący dość obszernym wprowadzeniem do literatury francusko-kanadyjskiej. Poza tym umieszczono w *Antologii...* obok przekładów (dokonanych przez Marka Baterowicza) także oryginały, które mogą być przydatne szczególnie dla studentów i osób interesujących się kwestiami przekładowymi, a także krótkie notki biograficzne o każdym z autorów. Antologię zamyka

tylko wersję oralną) i morfologią oraz składnią. *Joual* stał się z czasem nie tylko jednym z wariantów językowych, używanym głównie przez robotnicze warstwy społeczeństwa, ale także środkiem ekspresji wielu twórców. Szerzej o kwestiach językowych w Quebecu w: Jarosz 2003.

artykuł Evy Kushner opisujący najważniejsze tendencje i nurty w quebeckiej poezji.⁸

Ten krótki przegląd pozwala stwierdzić, że jeśli polski czytelnik zechce wybrać do przeczytania jakieś spolszczone quebeckie dzieło, to trafi z pewnością na dzieło wartościowe, będzie miał możliwość zapoznania się z wycinkami z literackiego kanonu Quebecu, z różnorodnymi publikacjami, które figurują na większości list i spisów dzieł, jakie trzeba przeczytać. Oprócz cytowanej już listy Chartiera, opisane wyżej książki zajmują także ważne miejsce w innym świetnie opracowanym spisie: stu powieści quebeckich, które trzeba przeczytać Jacques'a Martineau i analogicznej liście stu sztuk teatralnych, autorstwa Lucie-Marie Magnan i Christiana Morina. Są to zestawienia stanowiące swoisty przewodnik dla osób pragnących zapoznać się z kulturą literacką Quebecu. Wydaje się, że mimo silnego zakorzenienia wielu z omawianych dzieł w uwarunkowaniach historyczno-społecznych prowincji, można je także odczytywać z perspektywy uniwersalnej. Ubolewać tylko należy, że polskojęzyczny kanon dzieł quebeckich jest dalece niekompletny. Brakuje między innymi przedstawicieli takich tendencji i nurtów jak „powieść miejska”, nurt feministyczny, nie jest szerzej znana w Polsce quebecka nowela, nie ma przekładów dzieł takich autorów, jak Gabrielle Roy, Hubert Aquin, Réjean Ducharme, Gérard Bessette, Jacques Godbout, by wymienić tylko kilka nazwisk, które pojawiają się w przekładach na inne języki.

Mimo wciąż powiększającej się listy tłumaczeń, obecność literatury quebeckiej w Polsce jest obecnością pasywną, to znaczy – używając podziału Lucyny Spyрки, „poza faktem zaistnienia (opublikowania) przekładu nie można określić ani jego wpływu na rozwój literatury kultury przyjmującej, ani nawet – co nie jest przypadkiem rzadkim – określić jego recepcji wśród nowej publiczności” (Spyrka 2002: 129). Trudno byłoby wykazać obecność aktywną

⁸ Przy okazji wspomnieć trzeba o inicjatywie Teresy Tomaszewicz, która wraz z Aurelią Klimkiewicz i Alicją Żuchelkowską wydała *Antologię współczesnej Kanady frankofońskiej* (2009), pierwsze tego typu dzieło w Polsce w całości poświęcone literaturze francuskojęzycznej tworzonej w Kanadzie poza Quebeciem.

któregokolwiek z dzieł quebeckich, oryginałów bądź polskich przekładów, czyli taką, która powodowałaby włączenie się ich w proces historycznoliteracki kultury przyjmującej. Zaznaczmy jednak, że po pierwsze, o czym już wspomniałam na początku, w powszechnej świadomości przeciętnego polskiego czytelnika nie funkcjonuje kategoria „quebeckości”, z całym ogromnym bagażem historii i wspólnych trudnych losów anglo- i francuskojęzycznych mieszkańców tego kraju oraz bezustannej walki tych drugich o zaznaczenie swej odrębności. Poza tym wiele z opisanych dzieł czy opracowań jest trudno dostępnych lub wręcz niedostępnych dla czytelników, co dodatkowo utrudnia zaistnienie tej literatury w Polsce.

Na koniec należy się zgodzić z Eugenią Sojką, która stwierdza, że nie można mówić o spójnym procesie tworzenia się kanadyjskiego kanonu literackiego w Polsce⁹, ma za to miejsce od pewnego czasu świadome propagowanie kultury kanadyjskiej, zwłaszcza przez środowiska akademickie i coraz prężniej rozwijające się ośrodki badań kanadyjskich. (Sojka 2003: 239) Być może ta aktywność doprowadzi do szerszego zainteresowania polskich czytelników kulturą kanadyjską i wchodzącą w jej skład kulturą quebecką.

Bibliografia

- Biron, Michel & Dumont, François & Nardout-Lafarge, Elisabeth (2007). *Historie de la littérature québécoise*. Montreal: Boréal.
- Chartier, Daniel (2004). *Le guide de la culture au Québec*. Quebec: Editions Nota Bene.
- Frédéric, Madeleine (2005). *Polyptyque québécois. Découvrir le roman contemporain (1945-2001)*. Bruksela: P.I.E.
- Gasquy-Resch, Yannick (1994). *Littérature du Québec*. Vanves: EDI-CEF.
- Hamel, Réginald & Hare, John & Wyczynski, Paul (1976). *Dictionnaire pratique des auteurs québécois*. Montreal: FIDES.

⁹ Rozwinięcie tematu strategii wydawniczych w kontekście literatury quebeckiej w Polsce w referacie: J. Warmuzińska-Rogóż, *Literatura quebecka w Polsce -- studium (o) przypadku*, wygłoszonym na konferencji „Strategie wydawców, strategie tłumaczy”, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, kwiecień 2009.

- Jarosz, Krzysztof (2003). „Po hurońsku czy po parysku, czyli wewnątrz-francuski Babel transatlantycki”, [w:] Fast P. (red.), *Socjologiczne aspekty przekładu*. Katowice: Śląsk, s.187-201.
- Krajewska, Edyta (2003). „Pisarze kanadyjscy w Polsce”, [w:] Buchholz M. (red.), *Obraz Kanady w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 168-200.
- Kwaterko, Józef (2003). *Dialogi z Ameryką. O frankofońskiej literaturze w Québecu i na Karaibach*. Kraków: Universitas.
- Lepape, Pierre (1999). „C'est horrible comme c'est beau”, *Le Monde* z 19 marca 2010, cytata pochodzi ze strony: <http://www.editionsboreal.qc.ca/catalogue/auteurs/gaetan-soucy-61.html>, 15.08.2010.
- Martineau, Jacques (2004). *100 romans québécois qu'il faut lire*. Québec: Editions Nota Bene.
- Magnan, Lucie-Marie & Morin, Christian (2002). *100 pièces de théâtre qu'il faut lire et voir*. Quebec: Editions Nota Bene.
- Roy, Max (2006). „L'imaginaire du lecteur de romans québécois”, [w:] Kylousek P. & Roy M. & Kwaterko J. (red.), *Imaginaire du roman québécois contemporain*. Masarykova Univerzita Brno, Université du Québec à Montréal, Figura, Centre de Recherche sur le texte et l'imaginaire, s. 17-31.
- Sojka, Eugenia (2003). „Czy Kanada nadal «pachnie żywicą»? Literacki obraz Kanady w Polsce (1911-2003)”, [w:] Buchholz M. (red.), *Obraz Kanady w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 201-250.
- Spyrka, Lucyna (2002). „Obecność literatury polskiej na Słowacji dawniej i dziś”, [w:] Fast P. & Zemła K. (red.), *Przekład w historii literatury*. Katowice: Śląsk, s. 129-139.
- Sokołowska, Ewa. [bez tytułu]. Numer 2, Nowe Media „Kultura” www.splot.art.pl/2/w-pudelku-zapalek-dziewczynka-ktora-za-bardzo-lubila-zapalki-soucy, 20.09.2009.

Opisane dzieła – oryginały i ich polskie przekłady

- Blais, Marie-Claire (1970). *Une saison dans la vie d'Emmanuel*. Montreal: Editions du Jour.
- (1970). *Pierwsza zima w życiu Emanuela*. Warszawa: Czytelnik.
- Hébert, Anne (1970). *Kamouraska*. Paryż: Seuil.
- (1992). *Kamouraska. Miłość i zbrodnia*. Warszawa: Książka i Wiedza.

- Heistein, Józef (red.) (1985). *Antologia poezji Quebecu*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Hémon, Louis (1916). *Maria Chapdelaine*. Montreal: Boréal.
- (1923). *Maria Chapdelaine – opowiadanie osnute na tle stosunków w Kanadzie francuskiej*. Poznań: Wydawnictwo EOS.
- Kokis, Sergio (1999). *Le maître de jeu*. Montreal: XYZ Editeur.
- (2007). *Mistrz gry*. Katowice: Książnica.
- Laferrière, Dany (1985). *Comment faire l'amour avec un Nègre sans se fatiguer*. Montreal: VLB.
- (2004). *Jak bez wysiłku kochać się z Murzynem*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lefebvre, Louis (2004). *Le collier d'Huracan*. Montreal: Boréal.
- (2008). *Wyspy Hurracana*. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Soucy, Gaetan (1998). *La petite fille qui aimait trop les allumettes*. Montreal: Boréal.
- (2004). *Dziewczynka, która za bardzo lubiła zapalki*. Warszawa: Wydawnictwo Noir sur Blanc.
- Tremblay Michel (2003). *Les Belles-Sœurs*. Montreal: Leméac.
- Thériault, Yves (1958). *Agaguk*. Quebec: Institut littéraire du Québec.
- (1972). *Życie za śmierć*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Tomaszkiewicz, Teresa & Klimkiewicz, Aurelia & Żuchelkowska, Alicja (oprac.) (2009). *Antologia współczesnej literatury Kanady frankofońskiej*. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM.
- Dialog*, luty 1979, nr 2.
- Dialog*, sierpień 1990, nr 8.
- Dialog*, listopad 1994, nr 11.
- Literatura na świecie* (1984) nr 7 (156).
- Twórczość*, 1978, nr 6 (395).